

werkzaam bijvoorbeeld in de suikerfabrieken, een loon van 11 cent, rubbertappers een loon van 16 cent, mannelijke fabriekskoelies een loon van 22½ cent. Op de suikerplantages waren de daglonen in '35 soms nog lager: tot een minimum van 4 cent.¹ Dat alles betrof seizoenarbeid. Bij het Marine-etablissement in Soerabaja daarentegen kreeg het jongste hulpje 50 cent per dag en het dagloon van de beste draaiers was er 4 gulden. Inheemse typistes verdienden f 35 per maand en het salaris van de lagere inheemse beambten kon tot f 150 per maand oplopen. Ook het inheemse huispersoneel van Europeanen werd (als steeds: naar verhouding) goed betaald: de huisjongen, een soort butler, kreeg f 20 tot f 25 per maand met vrije inwoning en in de regel ook vrije kost, andere huisbedienden werden dienovereenkomstig betaald; er viel in de Europese huishoudens bovendien vaak wat af: eten dat overbleef, gedragen kleding, gedragen schoenen, gebruikt huisraad.

Hoeveel bedroeg het inkomen van de gewone dorpelingen? Dat was niet zo simpel vast te stellen doordat de oogst, vooral de rijstooft, voor een deel (gemiddeld voor bijna twee-vijfde) binnen de huishouding bleef en dus niet in geld werd omgezet. De commissie-Visman liet in '40 gegevens verzamelen en kwam tot de conclusie dat, alle inkomensbestanddelen in geld omgerekend, in '39 per gemiddeld dorpsgezin van vier tot vijf zielen op Java en Madoera bijna f 94 per jaar was verdiend en in de Buitengewesten (daar hadden velen nevenverdiensten uit de verbouw van handelsgewassen) bijna f 156 per jaar.

Wat betekenden die bijna f 94 per jaar op Java en Madoera, waar ca. 1940 naar schatting omstreeks zeven-en-veertig van de in totaal omstreeks acht-en-zestig miljoen inheemsen woonden?

In '35 bleek bij het eerder genoemde, op veertig ondernemingen betrekking hebbende onderzoek op West-Java dat per gezin van zes zielen de dagelijkse kosten van levensonderhoud gemiddeld 26½ cent bedroegen oftewel bijna f 97 per jaar. Voor een gezin van vier tot vijf zielen zou het wellicht f 78 zijn geweest en het is dat bedrag van f 78 dat wij moeten plaatsen tegenover de voor '39 vastgestelde jaarinkomsten van f 94 – met dien verstande dat in het oog moet worden gehouden dat de kosten van levensonderhoud door allerlei prijsstijgingen in '39 naar schatting 15% hoger waren dan in '35. De uitgaven voor dagelijks levensonderhoud, d.w.z. voor de voeding, zullen, zo veronderstellen wij, in '39 dus ca. f 90 hebben bedragen, anders gezegd: de jaarinkomsten

¹ Na '35 zijn de daglonen weer gaan stijgen maar die stijging bleef achter bij die van de kosten van levensonderhoud.